

**САША МИЈАЛКОВИЋ\***  
**МЛАДЕН БАЈАГИЋ\*\***  
Криминалистичко-полицијска академија  
Београд

УДК: 341.32  
355.01  
Прегледни рад  
Примљен: 08.04.2012  
Одобрен: 20.05.2012

## **САВРЕМЕНИ ОРУЖАНИ СУКОБИ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА ЉУДСКИХ СЛОБОДА И ПРАВА (ПОЈАМ, ЕТИОЛОГИЈА И ФЕНОМЕНОЛОГИЈА)\*\*\***

**Сажетак:** Кроз све епохе развоја људског друштва сукоби су константа и готово свакодневна стварност. Стога је оправдано рећи да је историја људске цивилизације заправо „историја ратовања и сукобљавања”, историја кршења људских и грађанских права, јер друштвени сукоби нису неубичајени облици друштвених интеракција. У зависности од врста вредности, потреба и интереса који су предмет друштвених спорења, они могу имати разне форме испољавања. Са аспекта безбедносне теорије и праксе, наоперативнија је класификација сукоба на неоружане и оружане, као и класификација оружаних сукоба на: међународне оружане сукобе (оружана агресија, оружана интервенција и оружани притисци) и унутрашње – унутардржавне оружане сукобе (оружана побуна и грађански верски и/или етнички рат). С тим у вези, у овом раду се указује на појмовно одређење, етиологију и феноменологију оружаних сукоба, имајући у виду да се одувек ради о најтежем облику угрожавања универзалних људских слобода и права, односно појединачне и других нивоа безбедности – националне, регионалне и међународне.

\* sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

\*\* mladenba@yahoo.com

\*\*\* Овај рад је резултат реализовања научноистраживачког пројекта под називом „Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција”. Пројекат финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић.

**Кључне речи:** безбедност, сукоби, међународни и унутардржавни/ унутрашњи сукоби, људска права и слободе, етиологија, феноменологиј

## Појам, етиологија и феноменологија сукоба

У оквиру савремених студија безбедности све више се пажње посвећује истраживању етиологије и стварне природе сукоба. Пажњу научне јавности посебно у тој области интересује пружање одговора на питања: зашто сукоби настају, зашто се пре решавају оружаним а не неоружаним средствима и, на крају, како избећи сукобе? Као што знамо, историја цивилизације заправо је историја ратовања и сукобљавања, што упућује да су они неминовност и константа, често и свакодневна стварност људског друштва. Сукоби (лат. *conflictus* – конфликт, спор, борба супротстављених идеја или моралних начела) последица су различитих *потреба* (економских, класних, социопсихолошких, расних, верских, националних, политичких) и *интереса* (Видаковић, 2003: 17). Они се одвијају кроз низ међуљудских и међугрупних односа и интеракција, „стихијских и вољних односа који мењају друштвени и индивидуални живот појединаца, друштвених група и заједница” (Видаковић, 2003: 18, 41, 194–195). Без обзира на историјски контекст и узроке, сукоби, посебно насилни (оружани), одувек су најтежи извор угрожавања безбедности појединаца и држава, тиме и међународне безбедности. Сукоб се тумачи и као свесна интеракција две групе које теже остварењу међусобно неспојивих циљева, односно „стање надметања у коме су стране свесне неспојивости потенцијалних будућих позиција и у којем свака страна жели да заузме позицију која је неспојива са жељама друге стране” (Boulding, 1962: 15; Cozer, 1982: 23; Spiegel, 1971: 4; Goldstein, 2003). Сукоби су велике и масовне социјалне акције, свесна, усмерена, динамична и практична међусобна сукобљавања и борбе колективних друштвених субјеката због значајних, по природи ограничених, добара (Милашиновић и Милашиновић, 2004: 9; Giddens, 1989: 189). Коначно, супротстављеност етничких, верских, расних, социјалних, политичких, културних, идеолошких и других појединачних и групних интереса и циљева, и немогућност компромисног превазилажења тог стања су најчешћи узроци сукоба (Galtung, 2006: 232–233).

Архитектура друштвених сукоба је сложена. Начелно, елементи и стадијуми сукоба су: постојање најмање два субјекта (појединци, групе, организације, државе, међународне организације) који имају различите интересе (*латентни интереси и квазигрупе*); организовање група у це-

лине са манифестно различитим интересима (*интересне групе*), чиме се повећавају могућности комуницирања чланова квазигрупа и стварају политички услови (слобода организовања) и технички услови (организација, идеологија, лидер) за групно деловање; *ескалација конфликта* који зависи од степена социјалне мобилности његових чланова и постојања механизма за његово регулисање; *последица конфликта*, која се најчешће огледа у измењеном односу између сукобљених група (једна страна уништава другу или доминира над другом; две стране су у равнотежи; сукобљене стране се раздвајају или трансформишу кроз превазилажење међусобних тензија. Сукоб може да се регулише *избегавањем*, *освајањем* (пораз једне и победа друге стране) и *процедуралним регулисањем спора* – помирењем, компромисом или арбитражом (Goati, 1993: 514–515). Супротстављени интереси, у одсуству толеранције и дијалога који могу да доведу до компромиса, доприносе сукобу или стварају услове за настанак сукоба између извесних субјеката на одређеном простору. Потенцијално конфликтна жаришта (неуралгичне тачке) најчешће су мултиетнички и мултиконфесионални састав становништва, односно присуство више различитих, па и опречних политичких идеологија, уз истовремено одсуство толеранције и дијалога. Постојање *тренутних* (привремених), посебно *продужених* (лонгитудиналних – дуготрајних) сукоба и етничке, верске, расне, политичке затегнутости између друштвених група, драстично утиче на друштвену, националну и међународну безбедност, а тиме и на људска права и слободе као универзалну цивилизацијску вредност.

Сукоби се манифестују у безброј форми. Критеријуми класификовања сукоба су различити, а најчешћи су према: учесницима – субјектима; интензитету и последицама; средствима; природи и условима у којима се јављају и начинима регулисања или разрешавања. Сукоби се према одређеним специфичностима класификују на доминантне и латентне, насилне и ненасилне, институционализоване и неконтролисане, регионалне и глобалне, идеолошке, економске, сукобе између култура и цивилизација, модернизма и традиционализма, регионализма и унитаризма, сукобе који се могу разрешити, перманентне и неразрешиве сукобе, итд. Полазећи од субјеката – непосредних учесника, сукоби се класификују на *интраперсоналне* и *интерперсоналне*, *унутаргрупне* и *међугрупне*, *унутардржавне* и *међудржавне* (сукобе на индивидуалном, групном и међународном плану). По последицама које остварују на политички систем и односе у њему, сукоби се могу класификовати на „системске” и „умерене”. С обзиром на утицај учесника у сукобу, на његов ток и исход, сукоби се деле на *борбе*, *игре* и *дебате*. Борба подразумева

стихијност, где самоконтрола и узајамна контрола учесника брзо опадају, а последица је ескалација отворених непријатељстава, укључујући и насиље. У играма учесници задржавају рационалну контролу над својим потезима, али не нужно и над исходима сукоба. Коначно, предмет дебата су и сукоби у којима учесници настоје да утичу један на другог у циљу промене мотива, вредности и представа о одређеној појави или стању у друштву (Hantington, 1998: 279–282). Једна од значајнијих подела сукоба је на оружане и неоружане (насилне и ненасилне), као и подела оружаних на: антирежимске ратове или политичке и идеолошке сукобе; етно-националне сукобе (унутрашњи сукоби); међудржавне сукобе; ратове за деколонизацију или окупације страних држава; међуетничке сукобе; ратове криминалних банди и геноцид. Из угла појединачне, друштвене, националне и међународне безбедности, најоперативнија је класификација оружаних сукоба на: међународне и унутрашње (унутардржавне) сукобе. Коначно, у оквиру савремених студија безбедности насилни сукоби се класификују и на: 1) *сукобе прве генерације* (међудржавни сукоби), 2) *сукобе друге генерације* (светски сукоби – I и II светски рат), 3) *сукобе треће генерације* (унутардржавни – унутрашњи сукоби) и 4) *сукобе четврте генерације* (сукоби између држава или савеза држава и транснационалних актера – терористичке организације), познати и као *асиметрични сукоби*.

## Међународни оружани сукоби

Међународни сукоби се одвијају између суверених држава, између држава и савеза држава или између савеза држава. Кључни актери тих сукоба су државе, које су и настале као продукти ратовања, али и да би се друштво заштитило од ратова. Од Вестфалског мира 1648. године, када је успостављена тзв. чврста кутија међународних односа, суверене државе, као владајући актери међународног живота, на темељу стечене моћи и угледа у окружењу, организовано штите своје виталне *вредности* (суверенитет, територијални интегритет, политичку независност, опстанак и национално јединство), као и *државне интересе*, при чему су они супротстављени интересима других држава (*концепт националних вредности и спољнополитичких интереса*). Тежећи за сталним увећањем моћи у односу на друге међународне актере, државе су сопствене националне интересе пре свега штитиле од директних војних/оружаних и субверзивних, а током XX века и нуклеарних претњи, при чему је примарно средство заштите државе – њена моћ, односно сила. Она се гене-

рално сводила на војну, обавештајну и економску моћ, и приступање државе постојећим војно-политичким савезима, чиме би стечена моћ превазишла моћ и деструктивност претњи усмерених против њене безбедности – *стратегија одвраћања (deterrence)*, или њеним савезницама – *стратегија проширеног одвраћања* (Мијалковић, 2009: 55–73). Значи, сила је вековима представљала константу међународног живота; променљиви су били само њен интензитет и форме испољавања (*отворена* или *прикривена*; *војна*, *политичка* и/или *економска*; *непосредна* или *посредна* – посредством трећих актера или на територији трећих земаља; *легитимна* или *нелегитимна*, односно легална и нелегална итд.). На основу историјског искуства може се претпоставити да ће и у будућности долазити до оружаних сукоба, односно претњи од отворене или прикривене примене силе у међудржавним односима.

Рат је најдеструктивнији вид међународних сукоба у коме, непосредном применом оружане силе државе и/или савези држава покушавају да остваре одређене политичке циљеве победом над противничком страном и њеним принуђивањем да прихвати услове победника. Зато се рат већ вековима и схвата као *продужетак политике насилним средствима; сукоб великих интереса који се решава крвљу* (Клаузевиц). Начелно се ратови деле на *премодерне*, *модерне* и *постмодерне*. Позната је и подела на нападачке (агресорске) и одбрамбене (дефанзивне) ратове; регионалне и светске, ограничене и тоталне; конвенционалне и неконвенционалне (нуклеарне, хемијске и биолошке), праведне и неправедне (уз „прљави рат” као крајње неправедан); специјални рат (рат без оружаног рата) и хладни рат. Коначно у литератури се помиње и феномен тзв. *светих ратова* (нпр. *џихад*) против неверника, односно припадника друге вере (Милетић, 1993: 958).

За разлику од рата, *оружана интервенција* је недозвољено мешање у унутрашње ствари једне државе применом оружане силе, којим се негирају њена сувереност и самосталност (Нуе, 1999: 147–150). Реч је о екстремном виду примене силе у међународним односима, који подразумева слање сопствених оружаних снага у другу државу да би се наметнуо жељени политички исход. То је отворена или прикривена примена силе којој прибегава једна или више држава, прелазећи притом границу државе да би утицале на начин вршења власти и политику коју та држава спроводи. Оружана интервенција је најгрубље кршење принципа „немешања у унутрашње послове суверених држава”. Доминантни облик оружане интервенције је *оружана помоћ* стране државе једној страни у унутрашњем сукобу, било да се распламсао, да је у зачетку, или да се изазива интервенцијом. Зависно од интереса државе која интервени-

ше (то је најчешће проширивање сфере сопственог утицаја), њене оружане снаге настоје да одбране постојећу владу од побуњеника или да помогну свргавању те владе (Димитријевић и Стојановић, 1996: 292–293). Посебан вид оружане интервенције је тзв. *хуманитарна интервенција*, која се предузима с циљем стварног или наводног избављења из животне опасности групе људи које страна влада угрожава или није у стању да штити, без обзира јесу ли њени држављани, чиме се нарушава принцип немешања у унутрашње ствари суверене државе (Viotti and Kauppi, 1997: 155).<sup>1</sup> *Хуманитарне војне интервенције* треба разликовати од *хуманитаризма* – помоћ жртвама ратова од стране невојних хуманитарних организација. Те интервенције изазивају велике моралне дилеме, а оправданост њене примене оштре полемике, јер се често иза хуманитарно-војне интервенције крију агресорски мотиви. пример је тзв. хуманитарно-војна интервенција коју је НАТО 1999. извео у Југославији ради наводног спречавања хуманитарне катастрофе по албанско живље на Космету је школски пример злоупотребе војне силе кроз оружану агресију на суверену државу. Последица тога је нарушавање суверенитета и територијалне целовитости Србије и обезбеђивања војног присуства НАТО снага на Балкану.

Војни притисци (*оружана принуда*) су средство које искључује одређења државе: она се не наводи на жељено понашање, него жељене поступке уместо ње предузима принудитељ или је на то приморава комбинацијом непосредног физичког притиска с тешким претњама употребе оружане силе, срачунатим на то да субјекте потпуно онеспособе за отпор (Димитријевић и Стојановић, 1996: 256). Оружана принуда се манифестује као застрашивање, самопомоћ и изнуда. Она се све чешће примењује ради свргавања влада тзв. недемократских (заправо непослушних) режима, обезбеђивања војног присуства на територијама других држава, преминације у привредама малих држава и експлоатисања њихових ресурса, ради спречавања стварних или наводних хуманитарних катастрофа, итд. Притом се државе војно принуђују кроз отворено условљавање и застрашивање употребом војне силе, индиректно масовном војном мобилизацијом, извођењем војних вежби и маневара, прекомерним наоружавањем сопствене војске, пријемом у војне блокове и савезе суседа или непријатеља државе која се застрашује, гомилањем војних снага у пограничним зонама, итд. (Мијалковић, 2011: 180–192).

<sup>1</sup> Иако Савету безбедности УН није *per se* дато право да примени силу у хуманитарне сврхе, основ тога чини поменута интерпретација Повеље по којој се проблем не може решити другим средствима, због чега представља претњу по међународни мир и безбедност.

Државе различито реагују на међународне оружане сукобе, и отворене и латентне. Најрадикалнији одговор је вођење самосталних одбрамбених ратова или акције механизма колективне одбране. Иако у дубокој кризи, и механизам колективне безбедности УН још увек има важну улогу у решавању оружаних сукоба.

Конечно, у скали међународних сукоба важно је поменути и *Хладни рат*, који је трајао током друге половине XX века као посебан тип међународних односа. Хладноратовски сукоб је био глобалан, светски, изузетно дубок и оштар, заснован на политици силе и нерешивом идеолошком сукобу. Међутим, због постојања атомског оружја на обе стране и могућег узајамног и глобалног уништења, није дошло до отвореног оружаног сукоба, па се водио свим другим средствима – посебни облици примене силе у међународним односима – тајне акције и сл. (Милетић, 1993: 960). Другим речима, током Хладног рата развило се и облик тзв. *посредног* (ргоху) *ратовања* које подразумева да стране у сукобу не учествују директно, већ посредно, тако што спонзоришу рат против свог непријатеља (нпр. САД и СССР у случају Авганистана), односно да две или више непријатељских страна спонзоришу по једну страну у сукобу, на пример арапско-израелски сукоб и Ангола (Hought, 2004: 26).

Почетком XXI века у међународним односима је „рехабилитован” тзв. *превентивни рат* (*preventive war*), који се предузима против државе за коју се сматра да се са њом, пре или касније, мора ратовати (Wirtz, and Russell, 2003: 113–123; Duncan, 2003:1–14).<sup>2</sup> Превентивни рат је рат који једна или више државе предузимају против друге државе како би је наводно спречила да то она прво учини. Иако се оправдава разлозима самоодбране, спречавања напада противника, заштитом властитих интереса и слично, превентивни рат представља прикривену агресију и маскирање освајачких циљева, при чему се кривица преноси на жртву агресије. То је напад једне државе на другу с предумишљајем, који није испровоциран агресивном акцијом нападнуте државе против државе која је отпочела сукоб. Превентивни рат је рат започет на основу веровања да одуговлачење или одлагање оружаног сукоба, који није близак, неизбежан, може значити велике жртве (Record, 2003: 4–21) и подразумева примену оружане силе да би се спречила претпостављена војна претња у будућности од друге државе и представља спољне границе традиционалног концепта права првенства у примени војне силе (Grim-

<sup>2</sup> Термин *preventive* (енгл. *to prevent*, лат. *praeventio*) значи претећи, претицати, спречити, спречавати), а сам појам значи онај који предупређује, спречава. У српском језику реч „превентива” означава предупређивање, спречавање и сл.

mett, 2003: 2). То је употреба силе у циљу елиминисања могућег будућег напада, чак и када се не верује да је агресија планирана или да је могућ такав напад. Искључиво је усмерена ка уништавању могућих или потенцијалних претњи од других држава, или, у данашње доба, терористичких организација (Kegley and Raymond, 2003: 388). Дакле, превентивни рат подразумева употребу силе да би се спречила веома удаљена, али очигледно страшна опасност (Hendrickson, 2002: 1–10). С обзиром на дефиницију агресије и друге одредбе Повеље УН о забрани примене силе у међународним односима, тај рат представља незаконит чин и кршење усвојених норми међународног права.

Уз превентивни рат се, као његова подврста, често помиње и *предухитрујући (преемптивни) рат*, који изненада почиње како би се предухитрио непосредно очекивани непријатељски напад, када може да се сматра актом самоодбране. Сам термин *preemptive* подразумева примену силе у одбрани од блиске опасности, а право на предухитрујући напад се дефинише као напад отпочет на темељу непобитног доказа да непријатељски напад ускоро следи (Record, 2004: 12–13; DoD Dictionary of Military and Associated Terms, 2002: 333). Употреба силе је неизбежна у том рату, јер је боље „борити се одмах док је цена мала него када постане висока, иако претња није непосредна/блиска” (O’Hanlon and Rice, 2003: 1–14). Дакле, предухитрујући рат је примена силе усмерена према специфичној блиској претњи, која захтева благовремену акцију државе против непосредне претње напада, употребу силе када је очигледно да је непријатељ на ивици напада и када није дозвољено размишљање (Grimmett, 2003: 2; Hendrickson, 2002: 10). Он се предузима када су претње неспорне, када је евидентна опасност од напада другог ентитета (концентрисање оружаних снага на границама), када држава која ће бити скоро нападнута прва напада да би избегла пораз или велике последице (Kegley and Raymond, 2003: 388). Поједини аутори указују да предухитрујући рат може бити оправдан и законит само у случају да су испуњени следећи критеријуми: да је претња тренутна, извесна и поражавајућа; да је критична и извесна; да не допушта избор средстава и време за размишљање; да су витални интереси инициране државе на напад суочени са неприхватљивом и неукротивом опасношћу да застрашивање или друга мировна средства нису способна да је ублаже (Record, 2003: 7).

На крају, расправа о рату као најтежем облику сукоба захтева и краћу анализу појма агресије.<sup>3</sup> Агресија подразумева напад оружаних

<sup>3</sup> Агресија се најчешће дефинише као неизазвани напад или упад; чин из којег произилазе непријатељства; први напад или акт непријатељства; први акт који води рату.



или других снага једне државе или савеза држава на суверенитет, територијалну целокупност или политичку независност друге државе или савеза држава, с циљем оспоравања права на опстанак државе, отцепљење територије, промене друштвено-економског система итд. Генерална скупштина УН је Резолуцијом 3314 из 1974. године прецизирала да агресија подразумева „употребу оружане силе од стране једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, или на било који други начин који није у складу са чланом 1 Повеље УН” (*UN General Assembly Resolution 3314 (XXIX), A/RES/3314 (XXIX), Internet26/12/2010, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/73916/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>*). У члану 2 Резолуције ближе је одређено када ће се неки акт окарактерисати агресијом: „прво отпочињање употребе оружане силе од једне државе противно Повељи УН, представља доказ о извршењу акта агресије”, чланом 3 су обухваћени појединачни акти и видови агресије, а чланом 4 се прецизира да листа набројаних аката није потпуна, те да Савет безбедности може одлучити да и други акти представљају агресију у смислу одредби Повеље УН. Резолуција констатује да никакви разлози, било које природе, не могу служити као оправдање за агресију и недвосмислено утврђује да агресија повлачи међународну одговорност, а агресорски рат представља злочин против међународног мира. Надаље, у пракси Међународног суда правде (*International Court of Justice*) агресија је одређена као недозвољена употреба силе једне државе против територијалног интегритета, суверенитета и политичке независности друге државе (Барјактаровић, 2009: 1–42), што је знатно шире одређење које се не ограничава на војну силу. Наиме, питање агресије у пракси Суда је постављено 1986. године у случају *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. Пресуда је била у корист Никарагве. Суд је, разматрајући тачку г члана 3 Резолуције бр. 3314, закључио да се упућивање оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника у другу државу, може сматрати оружаном нападом, али само када те групе предузимају радње толико озбиљне да су еквивалентне правом оружаном нападу кога изводе регуларне снаге. Суд је закључио да се логистичка помоћ и слање оружја побуњеницима Салвадора не може сматрати оружаном агресијом (Миловановић, 2011: 24–51).

## Унутрашњи (унутардржавни) оружани сукоби

Етиологија савремених унутрашњих (унутардржавних) оружаних сукоба подједнако је важна за њихово решавање као и форме у којима се манифестују (феноменологија). Према једном од теоријских приступа етиологији савремених унутрашњих сукоба, њихови узроци могу се поделити на непосредне и посредне. Непосредни узроци сукоба су: унутрашњи и спољни фактори, док у узроке који посредно утичу на појаву и развој сукоба убраја: структуралне, политичке, економско-социјалне и културно-перцептуалне факторе (Klare and Chandrani, 1998: 78–86).

<p><i>Структурални фактори:</i> слабе државе (не)брига о унутрашњој безбедности државе етничка географија</p>	<p><i>Економски фактори:</i> економски проблеми дискриминаторски економски системи економски развој и модернизација</p>
<p><i>Политички фактори:</i> дискриминаторске политичке институције екстремне националне идеологије међугрупна политика политика елита</p>	<p><i>Културни/перцептуални фактори:</i> моделу културне дискриминације проблематичне историје група</p>

Табела 1: Етиологија унутрашњих сукоба (*Ibid.*)

Потпуније разумевање унутрашњих сукоба захтева и краћу анализу облика њиховог испољавања и њихових основних карактеристика. Генерално, савремени унутрашњи оружани сукоби се испољавају као етнички и верски (религијски) сукоби, мада се оба вида сукоба ретко кад јављају у „чистој форми” већ се најчешће подударају. Такође, ти се сукоби најчешће испољавају као оружана побуна или грађански рат. Они могу настати између извесних друштвених група, појединих фракција и струја унутар једне веће друштвене групе, односно између друштвених група и државе. Унутардржавни сукоби су најчешће одраз „сукоба идентитета”, где оружаном сукобљавањем доприноси учвршћивању етничких и верских идентитета до тачке на којој ће унакрсни политички апели постати узалудни, што значи да победа може бити осигурана само физичком контролом територије која је предмет спора. Етнички сукоби, иако неретко материјално мотивисани, најчешће произилазе из нетрпљивости или мржње коју чланови једне етничке групе осећају према другој. Они немају „опипљиве” – материјалне узроке (неприхватљиво понашање етничке групе), већ „неопипљиве” – идеолошко - културоло-

шке – носиоци другог идентитета (Goldstein, 2003: 199). Слично је и са верским сукобима, који се јављају између друштвених група које су различите верске оријентације, односно између различитих верских фракција и струја унутар једне религије.

Етнички и верски сукоби стварају намерне безбедносне дилеме: прво, због ескалације обостране мобилизационе реторике, што се доживљава као стварна претња другој страни, и друго, због чињенице да се у ситуацијама измешаних етничких група стварају услови за рањивост оних који се бране и офанзивне могућности оних који нападају. Та безбедносна дилема у унутрашњим сукобима може да се опише на следећи начин: „без обзира на порекло сукоба, када једном учињено насиље (или злоупотреба државне моћи од стране једне групе која је контролише) достигне тачку у којој се друштвене заједнице не могу ослањати на државу да их заштити, свака се друштвена заједница мора мобилисати да би преузела одговорност за своју властиту безбедност. У условима анархије, мобилизација сваке групе ствара стварну претњу безбедности другој групи из два разлога: прво, реторика етничких и верских националиста удружена са мобилизацијом често указује на офанзивну намеру. Под тим условима, идентитет једне групе може бити виђен од стране других група као претња њиховој безбедности и друго, војна способност за одбрану такође може бити употребљена за напад. У сукобима унутар једне заједнице напад често има предност над одбраном, посебно када су групе међусобно помешане, зато што је изоловане „цепове” теже задржати него преузети”. Због тога реалност претњи по безбедност значи да могућа решења сукоба морају подразумевати више од отклањања узрока: „све док безбедносне дилеме не буду смањене или елиминисане, ни једна страна не може себи приуштити да се демобилише” (Kaufmann, 200: 431).

Етничке групе су често извориште *националистичких* осећања, посебно на територији где велике етничке групе од давнина живе као већинска популација, и себе сматрају нацијом. Они већином настоје да имају своју државу са међународнопризнатим статусом и границама (*национална држава*). Ту се јавља проблем контроле територија, што је уско везано са тежњама нпр., доминантне етничке групе да контролише дешавања у својој држави и остварује контролу над њеном територијом. Супротно, мањинске етничке групе због могуће или стварне дискриминације настоје да успоставе контролу над територијом на којој живе, отцепе је од територије државе у којој живе (*сепаратизам*) и евентуално је припоје држави у којој је већина исте етничке групе доминантна (*иредентизам*). Стога, етнички сукоби носе опасност од померања граница,

што је могући извор међудржавних сукоба (Goldstein, 2003: 199). Одговор на питање: зашто се етничке групе не воле?, најчешће је у чињеници да је неретко реч о дуговечним историјским сукобима око делова територије или природних ресурса, или економске експлоатације и политичке доминације једне етничке групе над другом. Етничке сукобе посебно генеришу различити социопсихолошки елементи (етноцентризам, предрасуде због различитости), због којих долази до дехуманизације супарничке мањинске групе и кршења основних људских права. С друге стране, уочена претња по групу унапређује њену кохезију и ојачава је. Због тога „свака страна верује да се бранила, јер је друга страна започела сукоб, због чега је етничке сукобе тешко решити. Скоро сва средства силе која се користе у овим сукобима су негативна, а до преговора се тешко долази. Тако се етнички сукоби растежу, без изгледа за решење” (Бајагић, 2007: 177–178; Goldstein, 2003: 201–203). Најзад, етнички сукоби често попримају облик *верских сукоба* јер се, поред питања етничитета и територијалности, као централна и највидљивија разлика између група често јавља и религија, а последњих година смо сведоци и значајног јачања *фундаменталистичких* верских покрета. Наиме, религија се често сматра вишим законом од националног и међународног права. Последица тако супротстављених вредности и праксе води ка насилним сукобима, који се спроводе у име појединих религија. Различито мотивисани, припадници појединих религија посебно су обележили светску карту насилних сукоба после хладног рата, од којих се нарочито истиче ислам.<sup>4</sup>

У многим деловима света исламски фундаменталисти одбацили су вредности западно оријентисаних секуларних држава у корист исламистичких. Покрети, које одликују снажна национална, верска и аутохтона културна осећања, отворено исказују антизападна осећања, усмерена против влада бивших хришћанских колонијалних сила из Европе, као и због покушаја да се кроз процес глобализације наметне глобална политичка, економска, војна и културна доминација Запада. Они су у више наврата упутили јасну поруку главним протагонистима глобализације која гласи: *ми имамо своју традицију, припадамо другачијим цивилизацијама, верујемо у друге идеале, разликујемо се по верској припадности, и нећемо позападњачење*. Последица таквог понашања је неуважавање националних, културних и верских различитости и потреба да се оне поштују у међусобном општењу – додиру цивилизација.

---

<sup>4</sup> Супротно предрасудама, ислам је, као и друге светске религије, мирољубива верска идеологија. Међутим, екстремни исламисти је злонамерно тумаче и злоупотребљавају у политичке сврхе.

Такође, нетолерантност творца новог светског поретка у наметању сопствених вредносних ставова и идеја може се узети као узрок поновног буђења екстремних религијских и политичких идеја широм света (Авганистан, Јордан, Пакистан, Иран, Судан, Алжир, Индија, итд). Према неким показатељима, две трећине насилних сукоба од 1985–1996. године имало је доминантан или утицајан етнички карактер. Етнички сукоби су се скоро удвостручили у протеклих двадесет година, тако да већина актуелних ратова има одлику унутрашњих сукоба, у којима је етнички фактор кључни елемент (Goldstein, 2003: 201–203). Унутрашњи етнички и верски оружани сукоби манифестују се као оружане побуне и грађански ратови.

*Оружана побуна* је масовна акција индивидуално и по броју неодређене групе људи, који су снабдевени оружјем или оруђима подобним за напад и одбрану, ради насилног обарања неког друштвеног или државног система, или ради супротстављања неком органу или некој мери државне власти, односно сукоб неке национално потлачене етничке групе са државом или националном заједницом у којој живи, или, чак, облик отпора империјалистичкој и колонијалној политици. Значи, реч је о облику политичке борбе која је најчешће националистички, сепаратистички, верско-фундаменталистички или социјално мотивисана, који у условима унутрашње нестабилности државе прераста у политичко насиље отвореном и масовном применом оружане силе. Доминантни узроци побуне су у незадовољству друштвених група пре свега због неравномерне расподеле друштвеног богатства, неравномерног развоја, међуетничке и међуверске нетрпељивост (националшовинизам и клерошовинизам) итд. Такви се мотиви неретко комбинују са идеологијом, религијом, традицијом, политиком, економским интересима, међународним односима, интересима других земаља итд. Циљ оружане побуне може да буде *радикалан* – насилни преврат, а ређе је *ограничен*, када се од владе тражи испуњење извесних захтева. У сваком случају, циљ је насилна промена уставног уређења или власти, чиме се напада на виталне вредности друштва и државе, а често и отцепљење дела територије суверене државе на којој живе побуњеници (*сепаратизам*), који су неретко национална или верска мањина.

*Грађански рат* је оружана борба између класних, етничких, политичких, верских или других антагонистичких друштвених група унутар једне државе, за остварење извесних идеолошких и економских циљева. Јавља се као последица нагомиланих и нерешених социјалних, економских, политичких и других противуречности у друштву. Реч је о тзв. *унутрашњим – ратовима четврте генерације*, који се воде за промену и

обарање или очување постојећег система, односно за његов повратак ако је оборен, за стварање „етнички и верски чисте државе” итд. Грађански рат је по обележјима сличан оружаном побуну, а по деструкцијама оружаном агресији. Критеријуми по којима се грађански рат разликује од оружане побуне су првенствено интензитет оружаних акција и обим ангажованих снага, а потом и трајање акција и њихов територијални опсег (Мијалковић, 2011: 213). Према Допунском протоколу уз Женевске конвенције од 1949. године, отпадничке оружане снаге или друге организоване наоружане групе налазе се под одговорном командом и имају контролу над делом територије која им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције. Реч је о организованом оружаном сукобу који по својим обележјима и последицама може да буде веома сличан или чак истоветан међународним сукобима. Мотиви и циљеви грађанског рата могу да буду идентични мотивима и циљевима оружане побуне. За разлику од агресије (која је међународна појава), оба вида угрожавања безбедности су унутрашња ствар државе, осим уколико побуњеници од легалне владе не издејствују признање својства ратујуће стране. Данас су грађански ратови све чешће последица тзв. *индиректне агресије* других држава које подржавају политичке струје које теже променама уставног уређења, државне политике или власти. Иако су грађански ратови начелно унутрашња ствар, право интервенције УН постоји уколико унутрашње стање у једној земљи или унутрашњи немири прете да наруше међународни мир или да прерасту у међународни сукоб, уколико интервенција има за циљ да потпомогне остварење права на самоопредељење народа под колонијалном доминацијом, како би се спречиле масовне жртве. Интервенише се кроз колективне притиске доношењем резолуција, добрим услугама и мирењем, слањем осматрачких мисија у зоне сукоба, слањем економске и техничке помоћи, па и применом принудних мера у виду упућивања оружаних снага (Аврамов и Крећа, 2003: 612–615). У тим случајевима међународна заједница често прибегава и војно-хуманитарним интервенцијама. Грађански ратови могу да буду сецесионистички (отцепљење дела суверене територије), револуционарни и контрареволуционарни, међунационални или међуетнички, међуверски, династички и мешовити. Најчешће су етнополитичког и верског карактера, усмерени против социјеталне безбедности супарничке групе, при чему се угрожавају људска и национална, али и међународна безбедност.

## Литература:

1. Avramov, S., Kreća, M. (2003). *Međunarodno pravo*. Beograd: Savremena administracija.
2. Bajagić, M. (2007). *Osnovi bezbednosti*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
3. Barjaktarović, D. (2009). Fragmentacijom prava do definicije agresije. U: *Pravni život – časopis za pravnu teoriju i praksu*, br. 13, str. 10–42.
4. Boulding, K. (1962). *Conflict and defense: A General Theory*. New York: Harper and Brothers.
5. Vidaković, J. (2003). *Društveni konflikti – Bosna i Hercegovina*. Srpsko Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
6. Viotti, P. R., Kauppi, M. V. (1997). *International Relations and World Politics: Security, Economy, Identity*. New Jersey: Simon & Schuster.
7. Galtung, J. (2006). A Structural Theory of Imperialism. In: Little, R. and M. Smith (eds.) (2006). *Perspectives on World Politics*, pp. 232–233. London and New York: Routledge.
8. Giddens, A. (1989). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
9. Goldstein, J. S. (2003). *International Relations*. New York: Longman.
10. Grimmett, R. F. (2003). U. S. Use of Preemptive Military Force. In: *CRS Report for Congress*.
11. Dimitrijević, V., Stojanović, R. (1996). *Međunarodni odnosi*. Beograd: Službeni list.
12. DoD Dictionary of Military and Associated Terms (2002). *Joint Publication 1–02, U.S. Department of Defense*. Washington: Department of Defense.
13. Duncan, E. J. (et al) (2003). Preventive War and International Law After Iraq. In: *Greenpeace International*, pp. 1–14.
14. Kegley, C. W. Jr., Raymond, G. A. (2003). Policy Focus: Military Intervention in a Changing World: Preventive War and Permissive Normative Order. In: *International Security Perspective*, No. 4, pp. 385–394.
15. Klare, M. T., Chandrani, Y. (eds) (1998). *World Security: Challenges for a New Century*. New York: Martin's Press.
16. Mijalković, S. (2011). *Nacionalna bezbednost*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
17. Mijalković, S. (2009). Nacionalna bezbednost – od vestfalskog do posthladnoratovskog koncepta. U: *Vojno delo*, br. 2, str. 55–73.
18. Milašinović, R., Milašinović, S. (2004). *Uvod u teorije konflikata*. Beograd: Fakultet civilne odbrane.
19. Miletić, A. (1993). Rat. U: *Enciklopedija političke kulture*. Beograd: Savremena administracija.
20. Milovanović, M. (2011). Krivično delo agresije između konsenzusa i osporavanja. U: *Međunarodni problemi*, Vol. LXIII br. 1, str. 24–51.

21. Nye, J. S. Jr. (1999). *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*. New York: Longman.
22. Record, J. (2004). Nuclear Deterrence, Preventive War, and Counterproliferation. In: *Policy Analysis* (CATO Institute), No. 519, pp. 1–31.
23. Record, J. (2003). The Bush Doctrine and War in Iraq. In: *Parameters*, pp. 4–21.
24. Spiegel, S. (1971). *Interdiction, Conflict in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
25. Hantington, S. P. (1998). *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Podgorica: CID.
26. Hendrickson, D. C. (2002). Toward ununiversal empire: the dangerous quest for absolute security. In: *World Policy Journal*, Vol. 19, No. 3, pp. 1–10.
27. Hought, P. (2004). *Understanding Global Security*. London: Routledge.
28. Cozer, L. (1982). *Encyclopedia of the Social Sciences*. Macmillian Co. and Free Press.
29. Wirtz, J. J., Russell, J. A. (2003). U. S. Policy on Preventive War and Preemption. In: *The Nonproliferation Review*, pp. 113–123.

## Contemporary armed conflicts – definition, etiology and phenomenology

**Summary:** Social conflicts are a common issue through all the periods of social development. It is therefore reasonable saying that the history of civilization is in fact – ”the history of wars and conflicts”, so the social conflicts are not unusual form of social interactions. Depending on the type of values, needs and interests as matters on dispute of social contesting, conflicts can have a different manifestational forms. From the security theory and practice point of view, the most commonly used classification is the one that makes distinction between armed and unarmed conflicts, so the one that differs international armed conflicts (armed aggression, armed intervention, armed pressures) and intrastate armed conflicts (armed rebellion and civil war). Consequently, the paper points out the conceptual definition, etiology and phenomenology of the contemporary armed conflicts.

**Key words:** security, conflicts, international armed conflicts, intrastate armed conflicts, etiology, phenomenology

## Резиме

Насилни, односно оружани сукоби представљају једну од константи развоја људског друштва кроз историју све до савременог периода. Иако по последицама ови сукоби чине једну од најтежих претњи безбедности на свим нивоима – од појединачне до међународне, државе се до данас нису одрекле овог вида решавања сукоба интереса у



међународним односима, и поред чињенице да су још од оснивања УН све државе чланице УН прихватиле принцип немешања у унутрашње ствари друге суверене државе, и обавезале да примене силе у решавању могућих сукоба буде потпуно изопштена из међународног живота, осим у случајевима које одреди Савет безбедности УН као изузетке (еклатантно нарушавање светског мира и безбедности, политика и пракса геноцида и др.). Иако свесне могућих последица од примене силе, себичне и насилне државне агенде решавања могућих сукоба на свим нивоима и даље садрже силу као доминантно средство. Такве агресивне акције, познате током хладног рата и као посебни облици примене силе у међународним односима (субверзивни садржаји/тајне акције, изазивање и управљање кризама итд.), на почетку XXI века добиле су нову форму испољавања кроз тзв. стратегију превентивног и предухитрујућег ратовања, често под плаштом борбе против глобалних претњи безбедности (тероризма и др.), или скривене иза наводних хуманитарних војних интервенција, чија је пракса доказала да оне пре имају одлике агресије него акција којима се спречава нарушавање мира и безбедности, или кршење људских и грађанских права у одређеној држави или региону. Коначно, без обзира да ли се ради о међународним или унутрашњим/унтардржавним (грађанским, етничким или верским) сукобима, они представљају и једну од најтежих претњи безбедности по људска права и слободе, јер услови под којима се они јављају и одвијају по дефиницији значе примену силе (отворене или прикривене), тиме и угрожавање безбедности пре свега на појединачном и друштвеном, коначно и националном и међународном плану.